

غرار

شهلا رحیمی

مترجم اداره بین الملل بانک کشاورزی

منع از ربا و غرار، ارکان اصلی بانکداری اسلامی بشمار می آیند. با این حال، اگر چه هر دو به طور یکسان برای تفهیم صنعت بانکداری اسلامی ضروری می باشند، معمولاً توجه به ربا بیشتر از غرار بوده است. خانم Beata.M.Paxford، وکیل لهستانی و کاندیدای دکترای دانشگاه ورشو، اقدام به متعادل نمودن این نظریه نموده است.

وقتی که صحبت از فاینانس و بانکداری اسلامی می شود، تنها تصور افراد ناآشنا با موضوع این است که در این نوع بانکداری، بهره وجود ندارد. نظریه منع ربا که برگرفته از قرآن مجید است، پایه و اساس تجارت اسلامی می باشد. با وجود این، برای درک کامل فاینانس اسلامی، باید به خاطر داشته باشیم که مبنای دیگر فاینانس و بانکداری اسلامی، منع غرار است.

اگر کلمه غرار را از زبان عربی به فارسی ترجمه کنیم، به معنی تقلب یا عدم اطمینان است. این واژه دلالت بر تقلب یا وضع شرایطی مبهم و غیرشفاف برای افراد درگیر دارد. با این حال، هنوز تعریف واحدی برای آن ارایه نشده و می توان گفت که غرار اشاره به موقعیت یا وضع غیر مشخص، فریب آمیز و ریسک دار دارد.

از نقطه نظر قانونی، غرار در مفهوم خود به قراردادی اشاره دارد که عناصر غرار در آن نمایان باشند، مانند فریب، عدم شفافیت یا ریسکی بودن. به حکم قانون، هر قرارداد قانونی که عناصر غرار را داشته باشد، کان لم یکن تلقی می شود.

مفهوم غرار و بی اعتباری قرارداد، دو رکن قرارداد را در برمی گیرد: موضوع قرارداد و حق الزحمه (یا قیمت قرارداد فروش) که بسیار مهم و ضروری هستند. در صورت وجود غرار در این دو شالوده اساسی، قرارداد قانونی قلمداد نخواهد شد. بنابراین، اگر هر کدام از ارکان فوق الذکر غرار داشته باشد، کل قرارداد باطل خواهد بود. اما موضوع در مورد بخش های فرعی قرارداد متفاوت است. اگر در این بخش ها موضوع غرار مطرح باشد، براحتی حذف می شود و آسیبی به کل قرارداد نمی رسد. البته در مورد اهمیت چنین قسمت های جزئی قرارداد جای بحث وجود دارد. با وجود این، با نگاهی به قراردادهای استاندارد کشورهای غربی، می توان دید که عبارات و جملاتی که مربوط به بهره در قرارداد می شوند، بدون خطر تخطی از ارکان اصلی قرارداد حذف می شوند.

برای درک کامل فاینانس اسلامی، باید به خاطر داشته باشیم که منع ربا و غرار، از جمله ارکان بانکداری اسلامی بشمار می آیند.

برای تسهیل در تفسیرات موضوع غرار، محققان آن را به دو دسته طبقه بندی کرده اند: غرار کثیر و غرار قلیل. غرار کثیر، به معنی عدم اطمینان بیش از حد در مورد ارکان قرارداد است و غرار قلیل هم اشاره به عدم اطمینان جزئی دارد، به مقداری که اعتبار قرارداد به خطر نیفتد. قراردادی که غرار کثیر داشته باشد، بی اعتبار و در اسلام ممنوع است.

برای بررسی دقیق تر موضوع، تعمق در عناصر اصلی قرارداد، یعنی موضوع قرارداد و حق الزحمه ضروری می باشد. در یک قرارداد ساده فروش، می توان این موضوع را به تصویر کشید.

غرار به موارد زیر اشاره دارد:

- ۱) عدم اطمینان به وجود موضوع قرارداد.
- ۲) عدم اطمینان به مالکیت موضوع.
- ۳) عدم اطمینان به حق الزحمه قرارداد.
- ۴) عدم اطمینان به پرداخت حق الزحمه قرارداد.
- ۵) بی خبری یا عدم آگاهی.

محققان استدلال می‌کنند که در قراردادهای بیمه، وجود غرار می‌تواند باعث از بین رفتن اعتبار قرارداد شود، زیرا در قراردادهای استاندارد بیمه، مبلغ دقیقی که شخص بیمه شده حق استفاده از آن را دارد، قید نمی‌شود.

مزبور به دلیل رقابت ناعادلانه، مشمول جریمه شد. چیزی که جالب و قابل توجه است، این است که غرار در سیستم قانونی جدید به‌عنوان رقابت یا قرارداد تجاری ناعادلانه در نظر گرفته می‌شود. چرا؟ به دلیل آنکه صریحاً عنوان نشده است و به‌عنوان یک ریسک، عدم اطمینان، تقلب، فریب یا گمراه کننده در نظر گرفته می‌شود.

در حالی که بعضی از محققان در مورد وجود غرار در بعضی از قراردادهای متفق‌القول هستند، در قراردادهای دیگر هنوز مسأله غرار مورد بحث می‌باشد. رقابت ناعادلانه، پایه تجارت درست را سست می‌کند و اعتبار شرکت و کل صنعت را به مخاطره می‌اندازد. لذا غرار مسأله‌ای بسیار مهم می‌باشد که باید در نظر گرفته شود.

برخی هم معتقدند که تبلیغات مبهم را می‌توان به‌عنوان غرار قلیل قلمداد کرد، اما به نظر نویسنده، اگر مشتری به‌دلیل تبلیغات گمراه کننده، قرارداد حساب سپرده با بانکی منعقد کند، غرار کثیر صورت گرفته که وضعیت بی‌اعتباری را به قرار داد می‌دهد. در واقع، تأثیر صنعت تبلیغات را نباید نادیده گرفت. به همین علت، صرف‌نظر از بحران مالی، شرکت‌ها هرگز از هزینه‌هایی که صرف تبلیغات می‌شود، کم نمی‌کنند، زیرا از اثر و قدرت آن باخبرند. خیلی از ما هم شاید نیاز به محصول تبلیغ شده نداریم، اما آن را صرفاً به‌دلیل تبلیغ شدن می‌خریم.

در صورت عدم اطمینان در پرداخت قیمت، توصیه

وام گیرنده نمی‌داند چقدر باید به بانک بپردازد، زیرا در مورد یکی از ارکان مهم قرارداد، عدم اطمینان وجود دارد.

در فهم گسترده این واژه، غرار به معنی تقلب یا فریب است، بدین معنی که یکی از دو طرف قرارداد می‌خواهد طرف دیگر را بفریبد یا گمراه کند. این موضوع در تبلیغات بانک‌ها و مؤسسات مالی قابل مشاهده است. این مؤسسات معمولاً تبلیغاتی می‌کنند که اگر منتهی به فریب مشتری نشود، منجر به سردرگم شدن او می‌شود. برای مثال، بانکی به منظور گردآوری سپرده از بازار، یک موج تبلیغاتی به راه می‌اندازد و در آن، نرخ بالایی را برای سپرده‌های سالانه اعلام می‌کند (مثلاً ۱۰ درصد برای هر سپرده) و مشتری هم این پیشنهاد را راه سریعی برای بدست آوردن پول می‌بیند و وارد مذاکره با بانک مذکور می‌گردد. اینگونه مشتریان آگاه نیستند که درصد تبلیغی در حقیقت تنها زمانی محقق می‌شود که سپرده‌شان تا دو سال در بانک بماند و مشتری آن را در آخرین ماه سال دریافت کند. در این حالت، تمام قرارداد با بانک و نیز فعالیت‌های تبلیغاتی کان لم یکن قلمداد می‌شود، زیرا در موضوعات اصلی قرارداد، غرار وجود دارد.

چندی پیش، وضعیت مشابهی در لهستان اتفاق افتاد و یک مؤسسه مالی از مشتریان بالقوه خواست تا حساب‌هایی را با سود بسیار بالا باز کنند، ولی چیزی که ماهرانه از قلم افتاد، این بود که حساب سپرده قرار بود ۱۸ ماهه و نه ۱۲ ماهه باز شود و سود جمع شده برای ۱۸ ماه بوده است. بنابراین، بانک

**غرار هم چنین
دلالت بر عدم تقارن
اطلاعاتی دارد و
زمانی اتفاق می افتد
که یکی از دو طرف
قرارداد، به طور کامل
از حقوق و تعهداتش
آگاه نیست.**

درک شده در فاینانس و بانکداری اسلامی وجود ندارد، چرا که ریسک بانک با گرو دارایی و ریسک مشتری با دارایی و سرمایه گذاری او پوشش داده می شود. به نظر نویسنده، وام های مرسوم و دیگر قراردادهای تسهیلاتی مشمول غرار کثیرند و حرام هستند.

غرار را نمی توان یک عنصر معین در نظر گرفت، بلکه جمعی از عوامل می باشد. برای غرار مانند ربا نمی توان تعریف روشنی ارائه داد و همین موضوع منجر به شک و ابهام می شود، اما اگر کسی بخواهد به عمق موضوع پی ببرد، درک هدف از ممنوعیت آن ضروریست. بدون تردید، نظر اسلام تسریع در تجارت است و منع غرار هم به معنای ایجاد محدودیت در معاملات تجاری نیست، بلکه مقصود حفاظت از ستون های اصلی جریان تجارت اسلامیست. بنابراین، اگر کسی بخواهد وجود غرار و حرام بودن آن گونه قراردادهای را تأیید کند، باید بداند که کدامیک از اجزای قرارداد تحت تأثیر غرار قرار دارند و سپس در مورد آن تصمیم بگیرد.

اگر چه برای محققان شریعت دشوار نیست که در مورد انواع غرار تفکر و تجسس کنند، اما تقریباً غیرممکن است که آنان بتوانند هر عبارتی را که دلالت بر غرار دارد، تحلیل نمایند. وظیفه هر بانک اسلامی است که هر قراردادی را از نقطه نظر غرار مورد توجه قرار دهد و بر وسعت آن که ارزش قرارداد را رد می کند یا از بین می برد، تمرکز نماید.

می شود که قیمت نقداً پرداخت گردد. این مورد هم چنین اشاره به قرارداد فروش آتی (برای مثال، قرارداد سلم) دارد. برای اجتناب از شک و ابهام، پرداخت نقدی این اطمینان را می دهد که فروشنده حق الزحمه مقرر را دریافت کرده و ثابت می کند که خریدار واقعاً قصد خرید داشته است. معمولاً به همین دلیل است که وجود غرار کثیر، فرعیات جانبی قرارداد را بی اعتبار می کند.

بی اطلاعی و نداشتن علم کافی، یکی از مواردی است که می تواند مشمول موضوع غرار باشد. در دنیای فاینانس و بانک، می توان آن را ابهام در قراردادهای قانونی تعریف کرد، یا زمانی که دو قرارداد به یک قرارداد ترکیب می شوند.

غرار هم چنین دلالت بر عدم تقارن اطلاعاتی دارد و زمانی اتفاق می افتد که یکی از دو طرف قرارداد به طور کامل از حقوق و تعهداتش آگاه نیست، یا وقتی که وام گیرنده، قرارداد تسهیلات استاندارد منعقد می کند تا برای خرید خانه تأمین مالی شود. او در واقع، وارد قراردادی می شود که دارای عبارات مبهم و نامفهوم است. قراردادهای بانکی دارای اصطلاحات و عبارات پیچیده بانکی و قانونی هستند که مشتریان معنی شرایط و واژه های قید شده را نمی دانند. مرجع های LIBOR، عدم پرداخت بدهی، خسارات نقدی برای وکلا و بانکدارها، واژگانی روشن و واضح اند، اما یک مشتری عادی به ندرت با چنین عباراتی آشنا است.

بنابراین، در قراردادی که یک طرفش درباره ریسک ها، وظایف و حقوق خود اطلاعات درستی نداشته باشد، حرام در نظر گرفته می شود. با وجود این، این سوال باقی می ماند که آیا غرار در عبارات قرارداد یا غرار در شرایط قرارداد است که دلالت بر عدم تقارن اطلاعات طرفین می کند؟ اگر تنها عبارات قرارداد غرار داشته باشند، می توان با تغییر لغات و توضیح اصطلاحات به روش ساده و غیرمبهم، غرار را حذف نمود، اما حتی پس از تصحیح زبان قرارداد، امکان دارد که شک و شبهه درباره شرایط، حقوق و تعهدات طرفین وجود داشته باشد. آیا در این صورت، قرارداد کن لم یکن تلقی می شود؟ این موضوع بستگی به وسعت غرار دارد. همانگونه که قبلاً گفته شد، غرار کثیر معمولاً قرارداد را بی اعتبار می کند، زیرا بر ارکان قرارداد تأثیر می گذارد.

اما در مورد غرار قلیل، موضوع پیچیده تر است. قرارداد تأمین مالی ماشین می تواند حرام باشد، چنانچه غرار، موضوع و قیمت (عناصر اصلی قرارداد) را تحت تأثیر خود قرار دهد، ولی آیا اگر غرار، شرایط دیگر قرارداد را که برای مشتریان مهم است، تحت تأثیر قرار بدهد، آن قرارداد هم حرام در نظر گرفته می شود یا خیر؟ در این مورد تردید وجود دارد.

در شریعت اسلام هر قراردادی باید عاری از غرار، قمار و ربا و دارای تقارن اطلاعاتی و تقسیم ریسک و سود باشد. در قرارداد تسهیلاتی استاندارد، تقسیم ریسک به مفهوم

مأخذ

Understanding Gharar / New Horizon/Global Respective on Islamic Banking and Insurance/ Issue No.172/ July- September2009.